

Bilimsel Bilgiyi Yorumlama Metodu Üzerine

On the Method of Interpreting Scientific Knowledge

Zeki EKER

Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi Fen Fakültesi Uzay Bilimleri ve Teknolojileri Bölümü,
Akdeniz University Faculty of Science Department of Space Sciences and Technologies,
Antalya/Türkiye. eker@akdeniz.edu.tr, Orcid ID 0000-0003-1883-6255

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliř Tarihi – Date Received	28 Ekim / October 2021
Kabul Tarihi – Date Accepted	24 Aralık / December 2021
Yayın Tarihi – Date Published	28 Haziran / Haziran 2022
Yayın Sezonu	Haziran - June
Issue - Sayı	13

Atıf / Cite as: Eker, Zeki. "Bilimsel Bilgiyi Yorumlama Metodu Üzerine: On the Method of Interpreting Scientific Knowledge". *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi – Katre International Human Studies Journal* 13 (June / Haziran 2022), 1-31.

<https://doi.org/10.53427/katre.1015849>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/katre/policy>

Copyright © Published by İstanbul İlim ve Kültür Vakfı / Istanbul Foundation for Science and Culture, İstanbul, Turkey. All rights reserved.

Bilimsel Bilgiyi Yorumlama Metodu Üzerine

Zeki EKER

Öz

Objektif bilimsel bilgi tekrarlanabilir deney veya gözlem sonucunda ortaya çıkan, bir başka deney veya gözlem ile yanlışlanamayan bilgi türü olarak tanımlanmıştır. Objektiflik bilimsel bilginin vazgeçilmez bir özelliğidir. Bu durumda evrenin kendisi başta olmak üzere, en küçük parçasından en büyük parçasına kadar evrendeki her şeyin görünüşü, boyutları, özellikleri, iç ve dış yapısı, hareketi, nasıl değiştiği (evrimi), yaşı, ömrü gibi bilgiler ile evrendeki olayların tanımları, fiziksel özellikleri, sınıflandırılmaları, ne zaman nasıl ortaya çıkıp nelere sebep oldukları gibi bilgilerin tümü objektif bilimsel bilgi türüne girmektedir. Kişiden kişiye, toplumdan topluma, medeniyetten medeniyete değişmez. Ancak bilim anlayışı, bilimsel bilginin kullanım tarzı, bilimsel bilgilere atfedilen değerler sistemi kişiden kişiye, bölgeden bölgeye, medeniyetten medeniyete değişiklik gösterebilir ve göstermektedir. Aynı bilimsel bilgi farklı şekillerde kullanılabilir gibi farklı şekillerde de yorumlanabilir.

Bu çalışmada objektif bilimsel bilgiler arasından itina ile seçilmiş iki örnek (su çevrimi ve evrenin büyük ölçekteki yapısı) ile Müslüman toplumlarda bilimsel bilgilere verilmekte olan tepkiler incelenmiştir. Birinci örnek genelde itiraz görmesi bakımından ikinci örnek ise hem pozitif hem negatif tepkilere sebep olması bakımından tercih edilmiştir. Birinci örnek Dünya’da hayatın sürdürülmesi; ikinci örnek ise hayatın ortaya çıkması ile ilgilidir. Yediden yetmişe herkesin az çok fikir sahibi olduğu birinci örnek ile birlikte sadece uzmanlarının ve öğrenen meraklılarının bildiği ikinci örneğin bu çalışma için seçilmesindeki amaç İslam’a göre bilimsel bilginin yorumlanmasının popülerlik, uzmanlık da dahil her çeşitten konuya uygulanabileceğini vurgulamak içindir.

Objektif bilimsel bilgi temelde “nasıl?” sorusunun cevabı olarak üretilmiş bilgilerdir. Birçok durumda “neden?” veya “niçin?” sorularına cevap veriyor gibi görünse de objektif bilimsel bilginin özü nasıl’ı ilgilendirir niteliktedir. Bilim adamları veya bilimsel bilgi üretenler sübjektif cevaplardan kaçarlar. “Zamanın Kısa Tarihi” adlı kitabın yazarı Stephan Hawking’in “Bilimin klasik yaklaşımı böylesi bir evrenin neden niçin var olduğu sorusuna cevap veremez” sözü bunu açıkça göstermektedir. Evrenin hangi gerekçe ile veya ne için yaratıldığı İlahi bir gücün amacını ve hedefini bilmek gibi yorumlara dayalı bilgi gerektirdiği için modern bilimin temsilcileri tarafından bilimsel sınırların dışına atılmıştır. Böylesi bilgiler bilimsel bilgi sınıfına girmez. Aslında bu durum sadece evrenin tamamı için değil küçük parçaları hatta evrende vuku bulan olaylar için de geçerlidir.

Ancak, varlığın hakikatini anlamak için “nasıl?” sorusuna verilen cevaplar kadar, “neden?” ve “niçin?” sorularına verilecek cevaplar da önemlidir. Çünkü “nasıl?” ile birlikte “neden?” ve “niçin?” sorularının da cevaplanması ile insanlar objektif bilimsel bilginin tatmin edici bir yorumuna ulaşabilirler. Yorumlarla üretilen bilginin sübjektif olması onun yanlış olmasını gerektirmediği gibi değerini de azaltmaz. Aksine, objektif bilginin İslam’a göre yorumlanmasının

yolunu açar ki bu da İslam düşüncesinin, İslam Dünya görüşünün, İslam bilim anlayışının özgünlüğü ve diğer düşüncelerden, görüşlerden ve bilim anlayışlarında farkını ortaya koyar. Aksi takdirde, yani yorumlar da objektif olsaydı (ki bu imkânsızdır, varlığın doğasına aykırıdır), medeniyetler olmazdı, insanlar da aynı fabrikadan çıkmış aynı tip, aynı tepkiyi veren, ruhsuz robotlar gibi olurdu.

Saf objektif bilgi özünde kıymetli olmasına rağmen, bilgiden çok yorumu ön planda tutanlar açısından hayal kırıklığına sebep olabilir. Su çevrimi ilkököl müfredatına kadar girmiş anlaması kolay objektif bilimsel bilgilerden olmasına rağmen, yorumsuz anlatılması sebebiyle çok Müslüman tarafından tepkiyle karşılanmaktadır. Çünkü ömrü boyunca ata ve babalarından “yağmur rahmettir” sözünü işiten Müslümanlara “yağmur neden yağar” sorusuna verilen cevap yağmur nasıl yağar anlamında anlatıldığında (bulut içindeki su buharı, atmosferde rüzgar ile gezerken soğuk bir yere rastlaması sonucunda, buhar yoğunlaşıp yağmur, kar veya dolu olur), yani Kur’an’da olduğu gibi, başta insanlar olmak üzere bitki ve hayvanların ihtiyacı olan suyun su çevrimi mekanizması ile tuzlu okyanuslardan alınıp kıta içlerine ihtiyaç sahiplerine itina ile tatlı su olarak ulaştırılması sanki sebep-sonuç ilişkisi ile ortaya çıkmış sıradan bir olay şeklinde anlaşıldığından, yağmurun rahmet olduğu bilerek veya bilmeyerek gizlendiğinden Müslümanlar bu anlatımdan rahatsız olmaktadır.

Kur’an ve çağdaş tefsiri de evren, evrendeki varlıklar ve olaylardan bahseder. Ancak dikkatle incelendiğinde görülecektir ki, ayetler ve ayetlerin açıklamaları (tefsirler) “nasıl?” dan ziyade “neden?” ve “niçin?” ile ilgilidir. “*Göğü kudretimizle biz kurduk ve biz onu genişletmekteyiz*” (ez-Zâriyât 51/47) ayetinde olduğu gibi, evrenin neden genişlediğine dair bir soru okuyucunun aklına takılmaz. Aksine, ayetlerde okuyucunun aklına takılan “nasıl?” sorusu olmaktadır. Bunun da gerekçesi, Kur’an Müslümanları bilimsel araştırmalara teşvik etmesidir ki, “nasıl?” sorusuna verilen cevaplar ile birlikte ayetler daha anlaşılır olmaktadır.

Sadece “nasıl?” sorusunun cevaplarını araştıran modern bilim ve objektif bilimsel bilgiler ile varlığın hakikatini anlamak mümkün değildir. Varlığın hakikatini anlamak, merakı gidermek, öğrenilen bilgi ile tatmin olmak için, sadece “nasıl?”a verilen cevaplar yetmez, “nasıl?” soruları ile elde edilen objektif bilgilerin “neden?” veya “niçin?” soruları ile yorumlarının da aranması gerekir ki, bir çıkış yolu bulamadığı için modern bilim anlayışı objektiflikten ödün vermemek adına bu yolu kapatmıştır (yorumlar kime göre neye göre olacak?). Bin dört yüz küsur yıldan beri yürürlükte olan İslam bilim anlayışına göre ise böyle bir problem yoktur. Çünkü objektif bilimsel bilgiler ortada bırakılmamış, onların “neden?” ve “niçin?” soruları ile nasıl yorumlanacağına örnekleri başta ilgili Kur’an ayetleri olmak üzere çağdaş tefsirleri de her çağda insanlara yol göstermiştir, göstermektedir ve gösterecektir.

Anahtar kelimeler: Astrofizik, Bilimsel bilgi, İslam bilimi, Objektif bilgi, Yorum, Risale-i Nur.

On the Method of Interpreting Scientific Knowledge

Abstract

Objective scientific knowledge is a kind of knowledge extracted from one or more experiments or observations, which is not refutable by any other experiment or observation. Objectivity is an indispensable feature of the scientific knowledge. Therefore, any knowledge such as appearance, size, properties, internal and external motions, structures, and changes (evolution), current age and natural lifetime of the universe itself or about one or many of its parts regardless their sizes, including knowledge of events occurring in it; such that, definitions, physical properties, classifications, how, when and where they appear or disappear, and their influence etc, are considered objective scientific knowledge. It is obvious that these are kinds of knowledge which never changes from person to person, from one group to another and from one civilization to other. However, definition and understanding of science, style of using the scientific knowledge and value attributed to science could change from one civilization to other, from one region to another, even one person to other. The same scientific knowledge could be used for many different purposes and/or could be interpreted differently among the people, societies and civilizations.

Two specific examples of objective scientific knowledge (water cycle and the large scale structure of the universe) have been chosen to investigate responses of Muslims. The first one, "Water cycle" is a typical example that Muslim society refuses or rejects. The second is a kind of knowledge that both negative and positive responses could be observed. The former one is about the continuation of biological life on the Earth, while the latter is also about the life, but it is about the origin of life in the universe. The first one is very popular and easily known among the people of all ages. These examples are chosen intentionally for this study to emphasize how powerful the method of interpretation, which may work whether the subject is popular or not and valid among the different kinds of knowledge

In reality, the objective scientific knowledge is the knowledge produced from questions starting by "how". Knowledge related to "why" also exists. Despite answer of such questions start by a word "because", the essence of explanations always related to "how". This is because; the modern scientists escape subjective questions and subjective answers. This is obvious in the words of Stephan Hawking, who is the author of the book "Brief History of Time". He claims: *"The usual approach of science of constructing a mathematical model cannot answer the question why there should be a universe for the model to describe. Why does the universe go to all the bother of existing?"* Answer to such questions "why is the universe created?" requires knowledge about knowing the mind of God. A human mind is not eligible to give an answer to this question. If someone claims there is an answer; it is definitely not an objective but a subjective answer. Subjective answers, on the other hand, are not scientific according to modern definition of science. For us, the situation is not only true about the universe as a whole; the same situation is also true for its parts and natural events.

However, perception of reality or complete understanding of a situation requires not only information related to "how", but also "why". In such a way that answers related to "why" should be considered as interpretations of the

scientific knowledge. That is only after proper interpretations which were deduced from both “how” and “why”, a complete understanding of events could be achieved. Interpretations, however, are usually subjective. If a piece of knowledge is subjective, in another saying, if it is not scientific, the subjectivity does not reduce its value. On the contrary, it opens a road towards interpretation of scientific knowledge according to Islam (or any other civilization). Therefore, subjectivity is indispensable to distinguish Islamic thought, Islamic worldview, Islamic understanding of science from the other thoughts, worldviews and understandings. On the contrary; if interpretations were forced to be objective (this is impossible, unnatural), there would not be cultures, and civilizations; humans would be like spiritless robots all same, giving identical responses, boring and dull.

Water cycle is a typical example of un-interpreted (pure) scientific knowledge refused by Muslims, despite understanding it is very easy; thus it exists even in primary school curricula. This is not because Muslims are against science but because the pure knowledge is given without interpretation. Every Muslim heard from his father and mother, and from his ancestors that “the rain is mercy”. But, the teachers who teach it in the class room first ask the question “why does it rain?” but only explain how it rains even if the answer starts by the word “because” as if the rain is an ordinary event (if water vapor in a cloud runs in cool air in the atmosphere, it condenses and precipitate as rain, hail or snow) occurring as a result of cause and effect.

Qur’an and its contemporary commentator Risale-i Nur also give information about the universe or about its parts including natural events. With a careful look, one could see that, the verses and their explanations are more related to “why” contrary to science rejecting “why” thus confined only “how”. Consider the verse, “And the heaven We constructed with strength, and indeed, We are [its] expander.” (Adh-Dhariyat, 47); a reader would not interest in “why”, but wonders about “how?” The reason is clear: humans could achieve objective knowledge (experiments or observations), but not proper subjective answers according to Islam. Thus, Qur’an encourages humans to obtain observational and experimental knowledge, which is the essence of science.

Despite, modern science closed the way towards subjective interpretations (according to what?), proper subjective interpretations (according to Qur’an) originating from “why” are essential to humans for fulfilling curiosity, grasping the reality and to be satisfied with the knowledge. Actually, this is the essence of science according to Islam, which was established after the revelation of the Qur’an. According to Islam, observational and experimental knowledge (science) should not be left alone. Any objective scientific knowledge, which are related to “how?”, must be interpreted by the questions starting “why” according to Islamic worldview. Examples of interpretations could easily be found in Qur’an and its contemporary commentators such as Risale-I Nur.

Keywords: Astrophysics, Scientific knowledge, Islamic Science, Objective knowledge, Interpretation, Risale-i Nur.

Giriş

Bilimsel bilgi sanat, önsezi, içgüdü, astroloji, kehanet, dini bilgi gibi diğer bilgi türlerine kıyasla en doğru en güvenilir bir bilgi türü olduğu çağımızda sadece batılı kaynaklarda değil, birçok İslam ülkesinde de iddia edilmektedir. Eleştiriye ve/veya tekrar doğrulamaya açık olması, bilimsel bilginin güvenilirliğinin bir garantisi olarak savunulmaktadır. Şüpheciler tarafından sürekli tutarlılık testine tabi tutulması bunun kanıtıdır denmektedir.

Bilim, bilimsel teori, bilimsel bilgi ve bilim anlayışı gibi kavramların karıştırılmaması çok önemlidir. Örneğin "bilim" kelimesi yüzyıllarca süren bilimsel aktiviteler sonucu birikmiş bilgiler anlamına gelebileceği gibi, bazen de bilim adamlarının deney, gözlem ve mevcut bilginin iletimi anlamında yaptığı aktivitelere de bilim denmektedir. Günümüzün önde gelen bilim felsefecilerinden Paul Feyerabend¹ "Bilim felsefesi ile ilgilenen her ekol, bilimin ne olduğunu, nasıl çalıştığını farklı şekillerde anlayıp anlatmaktadırlar. Buna ek olarak bilim adamlarının, politikacıların ve kamu adına konuştuğu iddiasında olan muhtelif kimselerin de görüşleri vardır. Bilimin tabiatının hala karanlıklar içinde olduğunu söylersek, gerçeği büyük ölçüde dile getirmiş oluruz" demektedir. Bilimsel bilgi ve bilimsel teori kavramlarını karıştırılmayan iki kavram olduğunu düşünsek bile, bilim anlayışı bilim kelimesinden kişinin ne anladığı anlamında değildir. Bilim anlayışı bilim adamlarının bilim yapmaktaki amacı, bilimin sonuçlarını anlama ve kullanma tarzı ve hatta dünya görüşü içinde bilime biçilen tüm değerler sistemi olarak düşünülmelidir. Üstelik bilim tek bir kavram olmasına rağmen, aslında o, nesilden nesile, medeniyetten medeniyete aktarılan bir miras ve bu yüzden insanlığın en kıymetli hazinesidir. Farklı yerlerde ve medeniyetlerde ona biçilen değer farklı olsa bile, kullanım amacı da farklı olabilir.

Bilimsel bilginin doğru, tutarlı ve yeterince hassas olması beklenir. Ancak, bir bilimsel iddianın veya teorinin sadece tutarlı, ispatlanmış bilimsel bilgi içeriyor diye doğru olması beklenmez. Bir başka ifade ile doğrulanmış bilimsel bilginin bir iddiada veya bir teoride kullanılması bu iddiayı veya teoriyi kabul edilebilir, doğru ve tutarlı yapmakta yetersiz kalabilir. Kişiler, özellikle

---

¹ Paul Feyerabend, *Bilim Kilisesi*, çev. Cevdet Cerit (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991), 107.

Müslümanlar bu tarz mantık oyunlarına dikkat etmek zorundadır. Bilim ve bilimsel iddialar da bundan hariç tutulamaz.

Birkaç yüzyıldan beri insanlık, hatta çağdaş medeniyetlerin büyük çoğunluğu, modern bilimsel bilgiye dayandırılan tutarsız iddiaların kabul ettirilmesi yönünde genel bir dayatma ile karşı karşıyadır. Genellikle söylenen şudur: Bu bilimdir, tanım gereği doğru ve gerçektir, bu nedenle kabul edilmelidir, aksi takdirde bilim karşıtı olursunuz. Birçok durumda da itiraz aslında bilimsel bilgiye de değildir. Genellikle itiraz edilen (kabul edilmeyen) onun yorumudur, objektif bilimsel bilginin kendisi değildir.

Bu noktada objektif bilimsel bilginin açık ve anlaşılır bir tanımının yapılması önemlidir. Her hangi bir bilgi tekrarlanabilir bir deney veya gözlem sonucu öğrenilmiş ise ve onu tekzip edecek bir başka bilgi benzer veya farklı deneylerden veya gözlemlerden gelmiyor ise bu bilgi objektif bilimsel bilgidir. Objektif bilimsel bilginin bir başka özelliği evren veya parçaları veyahut evren içindeki doğal olaylar hakkında olmasıdır. İnsanlık son zamanlarda deney ve gözlemlerden üretilen büyük veri (big data) çağına girdi. Burada bilgi kelimesinden kastımız data değildir. Datalara dayalı olarak ortaya konan sonuçlardır. Bilim adamları gözlem ve/veya deney sonuçlarından üretilmiş bu verileri bilimsel ve bilimsel olmayan iddialarında kullanırlar. Bilim dalları uzmanlık alanlarıdır. Fizik, madde ve cisimlerin yapısı ve hareketlerini; kimya, atom ve molekül düzeyindeki madde olayları; biyoloji, bitki ve hayvanlar olmak üzere canlıları ve diğer bilim dallarının her biri, evrenin bir parçasını veya yanını çalışma alanı olarak ele almaktadır. Hepsi birlikte sanki henüz tamamlanmamış, adı “evren” veya “kainat” olan büyük bir yapboz bulmacası üstünde çalışıyor gibidir. Bu günkü genel görünüm Einstein’ın genel ve özel rölativite teorileri ile uyumludur.² Birkaç yüz yıl öncesinde geçerli kabul edilen Newton’a göre olan önceki genel görünüm yirminci yüzyılın başarında değişmiştir. Bu önceki görünüm dahi, daha öncesi 2000 yıldır geçerli kabul edilen Aristo Dünya görüşünü çürüten Newton hareket yasalarının beyanından sonra ortaya konan bir görünümdür.³ İnsanların zihnindeki bugünkü evren görüntüsü (yap-boz) evrenle ilgili önemli detayların adım adım

² Barbara Rayden, *Introduction to Cosmology* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 27

³ Theo Koupelis, “Kütleçekim Yasası ve Modern Astronominin Yükselişi”, *Evreni Anlama Serüveni*, çev. Zeki Eker (İstanbul: Nobel Yayınları, 2017), 69.

öğrenilmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Mikro kozmostan makro kozmosa hala detaylarda eksiklikler vardır. Yani, yap-boz henüz tamamlanamamıştır, sonsuza kadar tamamlanması da beklenmemektedir. Bu da bilim çalışanlarının bir müddet daha, muhtemelen uzun süre daha işsiz kalmayacağını gösterir. Eksik parçalar o kadar azalmıştır ki, bu eksik detaylar olmasa da evrenin gözlemlerle belirlenmiş yapısı ve evren içinde işleyen makinenin nasıl çalıştığı ve ileride nasıl çalışacağı, evrenin evrilme süreçleri kabaca anlaşılmış ve insanlığın kainat hakkındaki bildiklerinin artık değişmeyeceği, yani yap-bozun eksikliklerinin tamamlanmasıyla genel görünümün korunacağı bir genel kanı haline gelmiştir.

Objektif bilimsel bilgiler çerçevesinde yapılan yorumlara göre evren bir yanda inanmayanlar tarafından sanki yaratıcısı yokmuş, bu yüzden sahipsiz ve harap olmaya yuvarlanan büyük bir mülk gibi yorumlanmaktadır. Diğer tarafta, bilimsel bilginin İslam'a göre yorumlamasını bilen insanlar nazarında ise kainat yaratıcısını bütün isimleri ile tanıtan muhteşem bir sanat eseri, okunması ve ders alınması gereken bir kitap, itina ile temizlenmiş ve temizlenen bir mescid, onu temaşaya gelen ziyaretçilerle sürekli dolup boşalan muhteşem bir han veya saray hükmündedir. Bu çalışmada, klasik düşünürlerin yaptığı gibi, her iki taraf karşılaştırılarak hangi tarafın görüşünün daha doğru olduğu yönünde sonuçlardan bahsetmek yerine, her kültür bilimsel bilgiyi yorumlamada özgürdür ve kendine has yorumlama usulü vardır görüşünden hareketle, objektif bilimsel bilginin Kur'an ve onun çağdaş tefsiri Risale-i Nur çerçevesinden nasıl yorumlandığını su çevrimi ve evrenin büyük ölçekteki yapısı gibi iki örnek ile ortaya konulması amaçlanmıştır. Farklı bilim dallarına, hatta alt dallara veya dalların dallarına uygulanabilecek benzer örnekler olabilir. Özenle seçilmiş bu iki örnek ile günümüzde Müslümanların bilimsel bilgiyi değerlendirmede veya yorumlamada karşılaştıkları bir takım sorunların çözülmesi hedeflenmiştir.

1. Seçilen Örneklerin Özgünlüğü

Müslüman bir toplumda objektif bilimsel bilginin nasıl yorumlanacağı, başta Kur'an ayetleri ve sonrasında hadisler ile on beş asır önce ifade edilmiştir. Ana fikir çok açık ve anlaşılır bir şekilde Bediüzzaman Said Nursi'nin aşağıdaki satırlarında özetlenmektedir:

“Kastamonu’da lise talebelerinden bir kısmı yanıma geldiler. ‘Bize Hâlıkımızı tanıttır; muallimlerimiz Allah’tan bahsetmiyorlar’ dediler. Ben dedim: Sizin okuduğunuz fenlerden her fen, kendi lisân-ı mahsusuyla, mütemâdiyen Allah’tan bahsedip, Hâlıkı tanıttırıyorlar. Muallimleri değil, onları dinleyiniz.”⁴

Bu sözlerinden sonra, Nursi, sağlık bilimleri (fenn-i tıp), mühendislik bilimleri (fenn-i makine), ekonomi (fenn-i iaşe), askeri bilimler (fenn-i askeri), elektrik (fiziğin bir dalı), doğa bilimleri (fenn-i hikmeti’l-eşya) ve edebiyat (fenn-i kıraat, fenn-i kitabet) söz konusu olduğunda bu bilim dallarının Yaraticı’dan nasıl bahsettiğini tek tek örnekler vererek açıkladıktan sonra yüzlerce başka bilimlerin de benzer şekilde Yaraticı’dan nasıl bahsettiğini ve onu tanıttırıldığını ifade etmektedir. Bu misaller Risale-i Nur külliyyatının farklı kitaplarında farklı konular içinde çokça rastlanan örneklerdendir. Fakat yukarıda özellikle sayılanlar sadece *Meyve Risalesi Altıncı Mesele* içinde sözü edilen bilimlerdir.

Sadece sözü edilen bilim dalları, dalların dalları değildir. Her konu, gözlem veya deneye dayalı objektif bilgi ile tasvir edilebilen her bir doğal olay veya cisim Yaradan’dan gelmiş bir mektup olarak algılanmakta ve bir mesaj olarak telakki edilmektedir. Kudreti sonsuz, ilmi sonsuz, rahmeti sonsuz, sevilen ve seven, rahman ve rahim olan bir Yaraticı’dan bu şekilde haber verdiği konusu Risale-i Nur külliyyatında çokça rastlanır. Bu durum da Bediüzzaman Said Nursi’nin aşağıdaki sözlerinde açıkça görülmektedir:

“Evet, herbir çiçek, herbir meyve, herbir ot, hattâ herbir hayvan, herbir ağaç, birer mühr-ü ehadiyet ve birer sikke-i samediyet olduklarını ve buldukları mekân ise, bir mektup suretini alması cihetiyle herbiri bir imza şeklini alır, o mekânın kâtibini gösteriyor. Meselâ, bir bahçede bir sarı çiçek, o bahçe nakkaşının bir mührü hükmündedir. O çiçek mührü kimin ise, bütün zemin yüzündeki o nevi çiçekler, o Zâtın kelimeleri hükmünde olduğuna ve o bahçe dahi Onun yazısı olduğuna, açık bir surette delâlet ediyor.”⁵

⁴ Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 186.

⁵ Bediüzzaman Said Nursi, *Lem’alar* (İstanbul: RNK Neşriyat, 2013), 361.

Bu çalışma için seçilen iki örneğin, *Meyve Risalesi'nin Altıncı Mesele'sinde* verilen örneklerden özgün bir farklılığı vardır. Seçilmelerindeki amaç da özgündür. Örneklerden birinin, sadece ilkokul tahsilli olsalar bile, hemen hemen herkes tarafından bilinmesi irade edilmiş ve diğer örneğin ise astrofizik uzmanlarına has bilgiler içermesi bilinçli olarak tercih edilmiştir. İlki Yer atmosferinde gerçekleşen, adına “su çevrimi” denen ve yeryüzünde biyolojik hayat için çok kritik bir doğa olayıdır, diğeri ise bir başka yönden hayatın varlığı ile doğrudan ve dolaylı ilişki kurulabilen kainatın büyük ölçekteki yapısı ile ilgili objektif bilimsel bilgilerdir. Böylesi bir birinden çok uzak görünen iki örneğin seçilmesindeki özgün amaç bilimsel bilginin İslam’da değerlendirilmesi ile ilgili kullanılan metotların konular farklı farklı olsa da temelde aynı ve değişmediğini ve yeterince güçlü olduğunu vurgulamaktır. Bu iki örnekten yola çıkıp, Müslüman uzmanların daha geniş bir örnek tayfını üretebilecekleri düşünülmelidir; böylece yalın bilimsel bilginin yorumlanması konusunda en uygun yaklaşımın ortaya konması hedeflenmiştir.

2. Su Çevrimi Örneği

Yağmurun Müslüman toplulukları arasında çok özel bir konumu vardır. O Allah’tan gelen bir rahmet olarak bilinir ve algılanır; hatta Mülümanlar arasına ona doğrudan “rahmet” denilir. Bu durum Bediüzzaman’ın “Hattâ, yağmura ‘rahmet’ deniliyor. Çünkü çok âsâr-ı rahmet ve faydaları tazammun ettiğinden, güyâ yağmur şeklinde rahmet tecessüm etmiş, takattur etmiş, katre katre geliyor”⁶ sözleri ile açıkça ifade edilmiştir. Şimdi düşünelim, adına rahmet denen bir olay, resmi müfredatta yer almış, objektif bilimsel bilginin tipik örneği olarak ilkokullarda ders olarak okutulan su çevrimi konusu işlenirken, bir öğretmen tarafından yağmura verilen değer hafife alınması anlamında yağmurun sebep sonuç ilişkisiyle ortaya çıkan sıradan bir doğa olayı olduğu söylenirse ne olur? Ömrü boyunca, anne ve babasından, yakınlarından “yağmur rahmettir” sözünü işitmiş biri olarak önce öğrenci hayal kırıklığına uğrayacaktır. Anlatıldığı bu şekli ile bilgi öğrenci tarafından velilere ulaştırıldığında “yağmur rahmettir” sözlerini atalarından sürekli işitmiş Müslüman anne ve babaların da mutlu olmayacakları aşikârdır.

⁶ Nursi, *Sözler*, 843.

Gerçekten, su çevrimi, çağdaş objektif bilimsel bilginin birçok Müslüman toplulukları arasında, genelde hep itiraz edilen yani doğru tepki verilmeyen tipik bir örneğidir. Dikkatli incelendiğinde verilen tepkinin, yani itirazın, bilimsel bilgiye veya bilimsel içeriğe değil, anlatım stiline, anlatırken seçilen kelimelere veya bilimsel bilginin yalınlığına, sonuçta “Yağmur neden yağar?” sorusuna cevap bekleyen öğrenci ve velilerine, “yağmur nasıl yağar?” sorusuna bir cevap olarak anlatılmasından kaynaklandığı anlaşılacaktır. Aslında cevap büyük bir ihtimalle bilinmektedir. Yer atmosferinde buharla dolu bulutlar atmosferin yeterince soğuk bir yerine geldiklerinde bulut içindeki buharının yoğunlaşması ile birlikte yağmur damlaları oluşur ve yağmur olarak yere düşerler. Yoğuşmanın nasıl olduğu, damlaların nasıl oluştuğu basit bir deney ile sınıfta gösterilmiş bile olabilir. Tencerede kaynayan suya yaklaştırılan soğuk kapak üstünde oluşan su damlalarını çocuklar deneyi görmüş ve anlamış olabilirler. Aslında, tencere kapağında oluşan su damları gibi bulut içinde oluşan yağmur damlalarının nasıl oluştuğuna dair bir itiraz yoktur. Gerçekte itiraz edilen objektif bilimsel bilgi değil, yağmura duyulan hürmetin hafife alınmasıdır. Sonuçta, dindar aile çocuklarının böyle anlatılan bir dersi dinlemekten rahatsız olmaları beklenen bir durumdur. Çünkü derste yağmurun Allah tarafından gelen bir hediye, bir rahmet olduğu değil, sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde ortaya çıkan sıradan bir doğa olayı olduğu vurgusudur. “Ne için yağmur yağar?” sorusunun cevabı verilmeden öğrencilerin sınıflarda ve ebeveynlerin evlerde medya ve televizyonlardan benzer şekilde sadece nasıl ile ilgili bilgi bombardımanına tutulması böylesi rahatsız edici durumların, hatta kültür kırılmalarının yaşanması da kaçınılmaz olabilir.

Günümüzün önde gelen bilim adamları bilimin sadece “nasıl?” sorusu ile ilgili objektif bilimsel bilgiyi araştırdığı, subjektif düşüncelere yol açan “neden?, niçin?” soruları ile ilgilenmediği konusunda hemfikirdirler. Bu durum *Zamanın Bir Kısa Tarihi* adlı kitabın yazarı Stephen W. Hawking tarafından “Evrenin bir matematik modelini yapma konusunda bilimin klasik yaklaşımı böylesi bir evrenin neden niçin var olduğu sorusuna cevap veremez.”⁷ cümlesi ile de anlaşılır şekilde ifade edilmektedir. Bizce aynı durum sadece tüm evren için değil, onun parçaları, hatta doğal olaylar için bile geçerlidir. Örneğin, “çünkü”

⁷ W. Stephen Hawking, *A Brief History of Time from the Big Bang to Black Holes* (London: Bantam Press, 1988), 174.

kelimesi ile başlayan cevap örnekleri mevcut olmasına rağmen, “kütleler niçin birbirini çeker?”, “Milyarlarca yıldan beri Güneş neden parlar?” gibi sorulara bilim cevap vermez, vermesi de beklenmez.

Konuyu biraz açalım. Birinci soruya verilmiş muhtemel bir cevap olarak “çünkü evrensel çekim yasası var da ondan” denebilir. Ama bu cevap tatmin edici bir cevap değildir ve hemen arkasından “Evrensel çekim yasası niçin var?” diye başka bir soru gelecektir. Sürüp giden bir soru-cevap zinciri ortaya çıkar, net bir cevap alınamaz. Farklı olarak, “Çünkü aralarındaki uzaklığın karesi ile ters, kütleleri ile doğru orantılı olarak iki kütlenin birbirini çektiği gözlenmiştir” gibi cevaplar da vardır. Ama bu cevaplar çünkü ile başlamasına rağmen, neden ve niçin sorularından ziyade nasıl sorusu ile uyumlu cevaplardır. Bu cevapları “nasıl?” konteksti içinde “niçin?” sorusuna verilen cevaplar olarak görmeliyiz ve niçin sorusundan gerçekte beklenen bir cevabı olarak algılanmaması gerekir.

Niçin sorusuna niçin konteksti içinde cevap veremeyen veya bu tür sorulardan uzak duran bilim veya bilimsel yöntemler aslında nasıl sorusunun cevaplarını objektif bilimsel bilgi olarak kaydetmektedir. Niçin sorusuna verilen cevaplar sübjektif yani kişiden kişiye değiştiği için bilim dışı kabul edilir. Objektif bilgi'nin sübjektif değerlendirilmesinin pratik zorluğu ortadadır. Kime veya neye göre; hangi cevap hangi kritere göre doğru kabul edilecek tartışmasına girmemek için bilimsel metotlar bu tür cevaplardan uzak tutulmaya çalışılmaktadır. Oysa öte yanda bir cevabın, sübjektif olması, yani bilimsel olmaması onun yanlış olduğunun kanıtı değildir. Bilim adamlarını tatmin etmeyen bazı sübjektif cevaplar, belli başlı delilleri ile birlikte sunulduğu takdirde birçok insanın beklediği veya tatmin olduğu cevaplar olabilir. Maalesef, modern bilimi savunan çağımız batılı bilim adamları nazarında bu konumdaki birçok insan, bilim eğitimi almamış eğitimsiz kişiler olarak algılanmaktadır.

Oysa açıkça görülmektedir ki evren (veya parçaları ve doğal olaylar) hakkında sorulan sorular “nasıl?” konteksti içinde olabileceği gibi “niçin?” konteksti içinde de olabilir. Birincisine cevap vermek bilgi gerektirir ve sadece eğitilmiş olanlar cevap verebilirler. İkincisi de aynı şekilde eğitilmiş kişilerce verildiği takdirde anlamlıdır. Birincisi için ilgili bilim dalında uzmanlık, ikincisi için ise belli bir görüşe göre yorum yapabilme uzmanlığı lazımdır. “Duygusallık

argümanı”⁸ çerçevesinde sübjektif cevapların da gerekliliği apaçık ortadadır. Hisleri, duyguları, arzuları, bilme ve öğrenme yetisi olmayan varlıklarla dolu olan bir dünya düşünelim. Böylesi bir dünyada bir kayanın erozyona uğraması; heyelan ile bir vadinin dolması gibi doğa olayları, mevsimin kış veya yaz olması, havanın sakin veya fırtınalı olması, sıcak veya soğuk olması ortaya çıkacak zarar ve menfaatlerin neye göre ne kadar olduğu ortaya konamadığı için böylesi bir dünyada iyi veya kötü, güzel veya çirkin değerlendirmesi de yapılamaz. Böylesi hissiz duygusuz bir dünyada yaşamadığımızı göre sübjektif cevapların olması varlığın hakikatini anlamak bakımından kaçınılmazdır. Yağmur da bu olaylardan biridir. Yeryüzünde hayat suya bağlı olduğu için yağmur rahmettir denebilir, denmelidir de. Ruhsuz, hissiz, menfaatini ve zararını ayırt edemeyen, güzeli ve çirkinini algılayamayan varlıklardan olsaydık böylesi sübjektif cevaplar olmaz, böylesi bir ihtiyaç dahi hissedilmezdi.

Açıkça görülmektedir ki, varlığın hakikatini araştırma yolunda “nasıl?” sorusunu ilgilendiren objektif cevaplar kadar “niçin?” sorusunu gerektiren sübjektif cevaplara da ihtiyaç vardır. Sübjektif cevaplar ya doğrudan objektif bilimsel bilginin yorumudurlar veya yorumlanması sonrasında verilebilecek cevaplardır. Sübjektif cevapların tamamıyla sübjektif veya serbest olması da gerekmez. Örneğin, Müslümanların yorumları söz konusu olduğunda, kişiye özgün değilse bile en azından şimdye kadar bilim ile ters düşmemiş İslam inancıyla uyumlu olması beklenir. Çok geniş çöllerin ortaları, yüksek dağların yalçın yamaçları gibi ulaşılmaması zor yerlerde yaşayan canlıların olduğunu hatırlayıp, onların da suya muhtaç olduğunu düşünüp ders kitabına yazılmış “Su çevrimi, suyu okyanuslardan alıp karalara götürmek içindir” cümlesi Müslümanca yapılacak bir yorumu başlatmaya yetecektir. Su olmadan canlılar yaşayamazlar. Her şeyi bilen, gücü her şeye yeten bir Yaratıcı tarafından düzenlenmiş “su çevrimi”, canlılara içilebilir su götürme mekanizması olarak görülebilir ve bu görüş ile birlikte “su çevrimi”nin varlığı canlılar açısından ne kadar çok önemli olduğu açıkça görülmüş ve gösterilmiş olur. Bu sayede, böylesi bir yorumdan sonra “yağmur sebep-sonuç ilişkisi ile ortaya çıkan basit bir doğa olayıdır” demek yerine “yağmur rahmettir” demenin yolu açılır.

⁸ Richard H. Popkin & Avrum Stroll, *Philosophy Made Simple* (New York: Broadway Books, 1921), 66.

Su çevrimi aslında insanları ve ihtiyaçlarını bilen şefkatli bir Yaratıcı tarafından suyun okyanuslardan alınıp karaların her köşesinde yaşayan tüm canlılara, istenildiği yere ve istenildiği vakitte, götürülmesi için bilinçli kurulmuş bir mekanizmadır. Diğer bir bakış açısı ile o rüzgâra, havaya ve bulutlara verilmiş bir vazife bir görevdir. Gerçek anlamda “su çevrimi”, sözü edilen kritik görevin bilimsel dildeki adıdır.

Zihinleri Batılı gibi çalışan bazıları için böylesi sübjektif cevaplar objektif bilgi kadar ikna edici olmayabilir. Hakikati daha derinlemesine anlamak ve ikna edici olmak adına denebilir ki “İnsanları düşünme kabiliyeti olmayan yağmur, sınıftaki deneyde gösterildiği gibi sadece buharın yoğuşması ile açıklanabilseydi, İç Anadolu steplerinde yaşayanlar Akdeniz’den gelecek yağmurlardan tek damla bile alamazdı. Çünkü yağmur yüklü bulutlar tüm yükünü Toroslar’ı geçerken bırakır, Orta Anadolu’ya damla kalmazdı”. Olayı böyle anlatmanın bilime ters düşen bir tarafı yoktur. Şüphesiz, objektif bilgi olarak ortadadır ki; hava sıcaklığı yoğuşma sıcaklığının altına düşerse yağmur yağar. Bununla birlikte yine bilinir ki; yağmur yağması muhtemel nemli sıcak günlerde, tüm şartlar uygun olmasına rağmen o beklenen yağmur gelmez. Demek ki, sadece yoğuşma sıcaklığı değil, havadaki nem miktarı, hava basıncı, toz muhtevası, toz parçalarının büyüklüğü ve şekli gibi diğer şartlar da yağmur ile ilişkilidir. Her şeye muktedir, her şeyi bilen yüce Yaratıcı, yağmurun nereye ne kadar ne zaman yağması ile ilgili tüm şartları gerektiği yerde ve zamanda öğlesine ayarlar ki su çevrimi mekanizması ile dağıtılacak su, gitmesi gereken yere kadar gider ve nihayet yağmur, kar veya dolu olarak orada ortaya çıkar.

Toz, çekirdeklenme yani nemli ortamda çok küçük su damlacıklarının oluşması için gereklidir. Bir cismin kinetik enerjisi, o cismin hızının karesine ve kütlesine bağlıdır. Atmosfer içindeki nemin kaynağı su moleküllerinin kütlesi tozun kütlesinden çok daha küçüktür. Kinetik enerjisi aynı olan toz ile su molekülünün hızları karşılaştırılırsa, toz çok yavaş, neredeyse duruyor gibidir. Hızlı su molekülleri zaman zaman toza çarpar. Bu bir inelastik çarpışmadır. Yani, toza çarpan su molekülü toza yapışır (tuzun nasıl nemlendiğini düşünün). Toz üstünde su molekülleri birikir. Bu da toz üstünde suyun birikmeye başlaması demektir. Su miktarı tozdan daha önemli olmaya başlar, nihayet toz zerresi tozdan çok su damlacığı görünümü alır. Bu çok küçük su damlaları, havadaki diğer molekül ve zerrelerden daha ağır hale gelirse, düşme başlar.

Düşme damlacıktaki suyun artmasına, yani onun büyümesine sebep olur (yağmurda koşarsanız daha çabuk ıslandığınızı hatırlayın). Su moleküllerinin büyümesi hızlanır ve nihayet o bir yağmur damlası olmuştur. Havada yere doğru düşen, daha doğrusu düştüğünü gördüğümüz su damlalarına da yağmur adı verilir. Yağmur damlalarının teşekkülü anındaki hava sıcaklığı yağışın cinsini belirler. Hava yeterince soğuk olup damlalar buz tutuyor ise, yağış dolu şeklinde olur. Sadece kristallenme oluyor ise kar yağar. Zarar verecek kadar büyük dolu görülmüştür ve zaman zaman görülür, ancak yere düştükten sonra sel felaketine sebep olması hariç, zarar verecek kadar büyük yağmur damlaları görülmemiştir. Demek ki yağmur damlalarının büyüklüğü dahi kontrol altındadır, sık sık yön değiştiren rüzgâr ve fırtına onları birbirine çaptırıp birleştirmiyor biz de bu sayede portakal ve karpuz büyüklüğünde yağmur damlalarına rastlamıyoruz.

3. Evrenin Büyük Ölçekteki Yapısı Örneği

İlkokul tahsillilerden doktora olanlara kadar her tahsil seviyesindeki insanın bildiği “Nasıl yağmur yağar?” sorusuyla ilgili objektif bilimsel bilgiye kıyasla, bu ikinci örnek sadece çağdaş astrofizik ve kozmoloji uzmanlarının yanında merak ile okuyup öğrenmiş olanların bilebileceği türden bilgidir. Bilimsel yöntem uygun olarak bu bilgi de önce “nasıl?” sorusuna cevap verecek şekilde anlatılacaktır.

20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar bugünkü anlamda galaksi kavramı yoktu. On yedinci yüzyıl ve sonrasında optik teleskoplarla gözlenen galaksiler Samanyolu içinde bulutsular (nebula) olarak düşünülüyordu. Samanyolu ise antik çağlardan beri yaz ve kış ortalarında Ay’sız açık (bulutsuz) gecelerde 10 derece genişliğinde güney ufkunda başlayıp gökyüzünde yükseldikten sonra kuzey ufkunda son bulmuş görünen ama aslında tüm Dünya’yı saran; yıldız ışıklarının sebep olduğu parlak bir bant suretinde çıplak gözle görülen, bu yüzden saman dökülmüş yola benzetilen görüntüye verilen isimdir. Bugün artık içinde bulunduğumuz galaksinin adıdır. Optik teleskobun icadından sonra görüldüklerinde spiral galaksiler Samanyolu içinde ve henüz oluşmakta olan diğer Güneş sistemleri olarak düşünülürdü. Bunun sebebi spiral kollar gezegenlerin henüz şekillenmemiş hali, merkezdeki parlak şişkin bölge ise,

teşekkül ettikten sonra gezegenlerin etrafında dolanacağı yıldızdır diye görülürdü.⁹

Edwin Hubble, Andromeda bulutsusu (bu gün artık galaksi olarak biliniyor) içinde periyot-parlaklık bağıntısına uyan Sefeit adı verilen değişen yıldızları gözlediğinde takvim 1924'ü gösteriyordu. Hubble Sefeit olarak bilinen yıldızları standart kandil olarak kullandı, yani mutlak parlaklıkları parlama-sönme periyodundan hesaplanabildiği için görünen ve mutlak parlaklık farkından onların uzaklıklarını 930 000 ışık yılı¹⁰ olarak hesapladı. Bu yıldızlar Andromeda içinde olduklarından bu uzaklık aynı zamanda Andromeda'nın uzaklığıdır. Aynı metot ile, yani Sefeitleri gözleyerek, Hubble bir başka galaksi M33'ün de uzaklığını hesapladı. Hubble, artık teşekkülünü henüz tamamlamamış yıldız-gezegen sistemi zannedilen bu cisimlerin Samanyolu içinde olmadığını biliyordu; çünkü bu tarihlerde Samanyolu galaksimizin çapının sadece 300 000 ışık yılı olduğu ölçülmüştü¹¹ ve 930 bin, 300 binin içine giremezdi. Netice itibarıyla şu sonuca vardı: Bunlar Samanyolu'ndan bağımsız farklı evren adaları, yani Samanyolu'nun sınırları ötesinde farklı galaksilerdir.¹² Hubble, başka ada evrenlerin (galaksilerin) de uzaklığını hesaplamak istiyordu. O zamanki kısıtlı teknoloji ve bilgi ile sadece 20 kadar galaksinin uzaklığı hesaplayabildi. Hubble bu galaksilerin tayflarını da gözledi, o günlerde Dünya'nın en büyük teleskopunu (100 inç yani 2.5 metre çaplı ana aynası olan Kaliforniya, USA da bulunan Mount Wison dağındaki Hooker teleskopu) kullanma imkanı vardı. Çok ilginç bir sonuç ile karşılaştı: Uzaklığını bildiği galaksilerin tayflarından ölçülen Doppler kayması miktarları hep kırmızıya kayma yönünde, yani bu galaksilerin hepsi bizden uzaklaşıyordu. Çok geçmeden kırmızıya kayma miktarlarından hesaplanan galaksi uzaklaşma hızlarının galaksilerin uzaklıkları ile orantılı olduğunu buldu. Bu da homojen olarak genişleyen bir evrende yaşadığımızın kanıtı olarak yorumlandı ve "bir

⁹ Theo Koupelis, "Gökadaların Çeşitliliği", *Evreni Anlama Serüveni*, çev. Esin Soydugan (İstanbul: Nobel Yayınları, 2017), 481.

¹⁰ Theo Koupelis, "Gökadaların Çeşitliliği", *Evreni Anlama Serüveni*, çev. Esin Soydugan, İstanbul: Nobel Yayınları, 2017), 477.

¹¹ Theo Koupelis, "Samanyolu Gökadası", *Evreni Anlama Serüveni*, çev. Serap Ak (İstanbul: Nobel Yayınları, 2017), 454.

¹² Bu yıllardaki Sefeit'lerin periyot-parlaklık bağıntısı doğru değildi, daha sonra düzeltildi. Bu yüzden bu sayılar burada gerçeğine göre iki misli büyüktürler.

galaksinin uzaklaşma hızı, onun uzaklığı ile orantılıdır” diye bilinen Hubble yasası 1929 tarihinde¹³ yayınlandı.

Uzaklık ve hız ölçme teknikleri çok gelişti. Galaksilerin evrensel çekim (gravitasyon) kuvveti sebebiyle kümelendikleri ortaya çıktı. Yani, onlarca galaksi evrensel çekim yüzünden birbirlerinden ayrılamıyor, kovan içinde kalmış, arılar gibi ama her biri diğerlerinin sebep olduğu çekim kuvveti etkisiyle hareket ediyor, hatta çarpışıyorlardı. Bu yapılara küme, galaksileri barındırdığı için de galaksi kümeleri adı verildi. Galaksi kümelerinden sonra, yine evrensel çekim kuvveti ile birbirlerine bağlı onlarca kümeden oluşmuş yapılar da gözlemlendi. Bunlara süper kümeler adı verildi.

Herhangi bir galaksi içindeki yıldızların çarpışmadığı biliniyordu. İhtimal hesabına göre yıldızların çarpışma ihtimali çok çok küçüktür; pratik olarak sıfır kabul ediliyor. Ama, küme içindeki galaksilerin çarpıştığı, yani çarpışan galaksilerin varlığı, gözlemler ile tescilleniyordu. Çünkü küme içindeki galaksi uzaklıkları galaksi çaplarının yaklaşık 20 katıdır. Yıldız çapları ve aralarındaki uzaklıklar söz konusu olduğunda ise bu oran 20 milyon mertebesindedir. Bu yüzden, küme içinde iki galaksi çarpıştığında yıldızların hiçbiri birbirine değmez. Çarpışan galaksilerin içindeki gaz ve toz bulutları için aynı şey söylenemez. Çarpışmayla birlikte gazın ve tozun sıcaklığı artar. Gaz ve toz çarpışma yerinde kalırken, çarpışma noktasından iki yönde uzaklaşan yıldızlar vardır. Gazını ve tozunu çarpıştığı noktada bırakan iki galaksinin içindeki yıldızlar sanki hiçbir şey olmamış gibi yollarına devam etmektedirler. Ortada kalan gaz ve tozdan üçüncü bir galaksinin teşekkül ettiği söylenmiştir. Ancak, bu çarpışmaların böyle olmadığı çarpışan galaksilerin belli bir süre sonra birleşip daha büyük galaksilerin ortaya çıktığı günümüzün bilgisidir.¹⁴ Büyük galaksi ile küçük galaksi çarpıştığında, büyük olan küçüğü yutar. Buna da galaksi yamyamlığı adı verilmiştir.

Galaksi kümeleri içinde çarpışan galaksilerin olması mümkündür ve gözlemler bu çarpışmaların sıklıkla olduğunu ortaya koymuştur. Bu çarpışmalar bir anda olup biten trafik kazaları gibi değildir. Çarpışma anı

¹³ Edwin Hubble, *Communications from Mount Wilson Observatory to the National Academy of sciences*, No: 105, 1929.

¹⁴ Theo Koupelis, “Gökadaların Çeşitliliği”, *Evreni Anlama Serüveni*, çev. Esin Soyduğan (İstanbul: Nobel Yayınları, 2017), 477.

milyarlarca yıl sürebilir. İnsan ömrü böyle bir çarpışmayı izlemeye yetmediği için, galaksilerin çarpıştıkları sadece çekilen resimler üstünde yapılan analizlerle ortaya konmaktadır. Daha büyük ölçekteki yapılarda, yani süper kümeler içinde kümelerin çarpıştığı konusu son zamanlara kadar bahsedilmiyordu. Sadece çok yakın bir zaman önce adı Abell 1758 olan bir süperküme içindeki dört kümenin çarpışması rapor¹⁵ edildi. Süperkümelerin kendi aralarında çarpıştığı hiçbir zaman gözlenmedi. Bu da beklenen bir durumdur; çünkü evrenin genişleme hızı süperküme boyutlarından bakıldığında o kadar büyüktür ki, evrenin genişlemesi yüzünden bir birinden uzaklaşan süper kümelerin çarpışma ihtimali yoktur.

Evrenin geniş ölçekteki yapısıyla ilgili son önemli bir bilginin de söylenmesi gerekir. Yıldız teşekkülü evrende ancak spiral galaksilerin spiral kolları içinde devam etmektedir. Spiral galaksiler de daha çok, çarpışması bol olan çok üyeli kümelerde gözlenmektedir. Kümeler her çeşitten galaksi barındırır. Eliptik galaksilerde yıldız teşekkülü durmuştur. Eliptik galaksiler çarpışmaların görel olarak daha az gözleendiği kümelerde daha bol bulunurlar.

Müslüman topluluklarını rahatsız eden objektif bilimsel bilginin birinci örneği ile karşılaştırılınca, evrenin genişlediğinden bahseden bu ikinci örnek daha yorum yapmadan onları mutlu ve gururlu yapmaktadır. Çünkü Kur'an'da "*Göğü kudretimizle biz kurduk ve biz onu genişletmekteyiz*"¹⁶ diyen bir ayet vardır. Evrenin ne kadar geniş, büyük ve nasıl yapılandığını işiten Müslümanın mutluluğu artmaktadır. Evrenin büyüklüğünü kavradıkça ezel ve ebed sultanı her şeyi bilen kudretli Yaradan'a olan hayranlığı artmaktadır. Onun merhametinin, rahmetinin ve şefkatinin ne kadar çok olduğu insanların boyutlarının (boy ve kilo), yıldızlar, galaksiler ve galaksi kümelerin boyutları ile karşılaştırdıkça daha hissedilir olmaktadır. Bununla birlikte hala bu örnekten hoşlanmayanlara da rastlamak mümkündür. Bunların hoşnutsuzluğu ve rahatsızlığı satırlar ve kelimelerde bütün bu yapıları yaratan ve organize eden olarak Allah'tan bahsedilmemesidir. Onlar kendi kulakları ile "galaksileri yaratan Allah'tır" cümlesini açıkça duymadan memnun olmazlar. Bu gurup, objektif bilgi ile birlikte İslam'a uygun yorumu bekleyen, bazı durumlarda gayr-

¹⁵ G. Schellenberger, L. David, E.O'Sullivan, J.M., Vrtilek & C.P. Haines, "Forming one of the most massive objects in the Universe: The quadruple merger in Abell 1758", *Astrophysical Journal* 882 (2019), 59.

¹⁶ ez-Zâriyât 51/47.

i müslimlerden bile bekleyen insanlar topluluğudur. Bu grup için önemli olan bilimsel bilgi değil, onun İslam'a uygun görünen herhangi bir yorumudur.

Şimdiye kadar evrenin büyük ölçekli yapısı ile ilgili İslam'a uygun "neden" ve "niçin"e cevap verebilecek tarzda yorum yapılmadığına dikkat çekelim. Bu sözünü ettiğimiz tepkilerin de sadece objektif bilgilere verildiğini belirtelim.

Objektif bilgi içinde varlığın hakikati ile ilgili ipuçları vardır ve bu ipuçlarını yakalayabilmek yorumcunun bu konudaki bilgisi ile birlikte İslam'a uygun yorum yapma tecrübesi ve kabiliyetine bakar. Aranılan ipuçları da "nasıl" ve "niçin" sorularına verilecek doğru cevaplar ile ortaya çıkartılabilen bazı kritik bilgiler arasına gizlenmiştir. Örneğin, böylesi bir kritik bilgi bu örnekte "yıldız teşekkülünün spiral galaksilerin kollarında devam etmesi, spiral galaksilerin de çarpışmaları görelî olarak daha çok gözlenen büyük kümeler içinde olmasıdır" cümlesi içinde gizlidir. Yorumun yolunu açmak için şöyle bir soru sorulmalıdır: Galaksiler olmasaydı ne olurdu? Sadece Hidrojen ve Helyum ihtiva eden, yok denecek kadar (on binlerce veya milyonlarca hidrojen atomu yanında birkaç tane) lityum, bor ve boron barındıran ilkel yıldızlar süpernova olup patladıktan sonra yıldız teşekkülü devam etmezdi. Yıldız teşekkülünün durması Dünya ve Güneş sistemi gibi hayat barındırabilen sistemlerin yaratılmayacağı anlamındadır.

Bunun böyle olmaması için önce yıldızlardan galaksiler teşekkül ettirilmiş, sonra galaksilerden galaksi kümeleri ve nihayet süperkümeler. Arıkovanı gibi galaksiler yıldızları bir arada tutuyor. Sadece yeterince büyük spiral galaksilerin spiral kolları içinde yıldız teşekkülü devam ediyor. Demek ki bu sistemi kuran, hayatı kainatın uygun bir köşesinde yaratmadan önce yıldız teşekkülünün devamını arzu etmiş. Ancak yıldız teşekkülü devam etmesiyle periyodik tablodaki elementlerin nükleer reaksiyonlarca yıldız merkezlerinde üretimi, süpernova olunca da uzaya saçılması ve bu sırada demirden sonraki elementlerin üretimi ve sonrasında yeni nesil yıldızlarca element bolluklarının artırılması mümkün olmaktadır ki, element oranlarının uygun olduğu evrenin uygun bir köşesinde biyolojik hayat mümkün olsun. Bir tek Dünya için, tüm evrenin seferber edilmesi şu misale benzer ki, bir incir ağacı için bir incir

çekirdeği yeterli iken, milyarlarca incir çekirdeğinin her bahar sonrasında yaratılması gibidir. Çünkü her çekirdek ağaç olmaz.

Bazı elementlerin daha az veya daha çok olması biyolojik hayat için olumsuzluktur. Örneğin, demir eksikliği anemi denen hastalığa sebeptir. Doktorlar başka başka element ve minerallerin eksikliğinin ve fazlasının sağlığa olumsuz etkilerinden hep bahsederler. Sadece biyolojik açıdan değil, demirin az veya çok olması Dünya'ya benzer gezegenlerin teşekkül etmemesinin de bir sebebidir. Her yıldızın etrafında gezegen veya gezegenler olabilir, sırf bu yüzden gezegen olan her yerde hayat olabilir diye düşünmek doğru değildir. "Nadir Dünya: Kompleks hayat Evrende neden çok azdır" ¹⁷ başlıklı kitabın yazarları Peter D. Ward ve Donald Brownlee'e göre tüm evrende üstünde hayat olan tek gezegen Dünya'dır. Aynı şekilde, Oxford Üniversitesi'nden Anders Sandberg, Eric Drexler ve Toby Ord¹⁸ evrende veya evrenin bir köşesinde hayat olma ihtimali ile ilgili Drake denklemini analiz etmişler ve onların analiz sonuçlarına göre %53-96.6 ihtimalle Galaksimizde bizden başka medeniyet kurmuş uzaylılar yoktur. Tüm evren göz önüne alındığında bu oran %39-85 dir. Ancak bu ihtimal hesabında çok belirsizlikler vardır. Bu yazarlar bu belirsizlik ihtimallerini sınırlayabilmişler; ama tek bir rakam yerine ihtimal aralığı vermişlerdir. Tek Dünya düşüncesinin dayanak noktalarından biri de, yüz yılı aşkın süredir incelenen uzaydan gelen radyo sinyalleridir. Bu sinyallere göre Dünya dışı zeki medeniyet kurmuş varlıklara işaret eden bir sinyale henüz rastlanmamıştır.

Açıkça görülmektedir ki, kudreti sonsuz, bilgisi sonsuz, merhameti sonsuz, insanları başı boş bırakmayan, onları koruyan Yaratıcı en uygun yer olarak Samanyolu Galaksisini ve Samanyolu yıldızları arasında Güneş'i ve Güneş Sistemi içinde Dünya gezegenini biyolojik hayata beşik olarak seçmiştir. Güneş ve Güneş sisteminin hayata uygun elementleri ile teşekkülü evrenin bu büyük ölçekli yapısından bağımsız görünmüyor. Bu büyük yapıların (galaksiler, kümeler, süperkümeler) ise Güneş ve Güneş sistemin varlığından haberleri yoktur. Bu iç içe geçmiş olarak görünen evrenin büyük ölçekteki görüntüsü, gözlemlendiği şekli ile varlığı, Dünya'da hayatın ortaya çıkmasına hizmet etmiş ise,

¹⁷ Peter D. Ward & Donald Brownlee, *Rare Earth: Why Complex Life is Uncommon in the Universe*, New York: Copernicus Books, p. 1-287.

¹⁸ A. Sandberg, E. Drexler & T. Ord, Submitted to Proceedings of the Royal Society of London A (2018), <https://arxiv.org/abs/18.06.02404> (18 Ağustos 2021)

ki bu böyle görülüyor, (aksi takdirde, hayat olmazdı, bizim de evrenin büyük ölçekli yapısını sorgulama imkanımız olmazdı) demek ki onları bu amaca hizmet ettiren ilahi bir güç var. Dünya'da hayatın olabilmesi için onları bu şekilde, yani yıldızları galaksiler, galaksileri kümeler, kümeleri süper kümeler içinde düzenleyen bir yaratıcıyı görememek, varlığın hakikatini görememek anlamı taşır.

4. Kur'an'dan Örnekler

Kur'an dahi bilim gibi evren ve işleyişi hakkında bilgi verir. Ama, bir ders kitabı veya bir araştırma makalesi gibi değil. Ders kitapları ve araştırma makalelerindeki objektif bilimsel bilgiler "nedir, nasıldır" sorularına cevap verecek tarzda hazırlanmışlardır. Buna karşılık, Kur'an kainattan ve içindekilerden bahsederken "nasıl"dan ziyade "neden" ve "niçin" sorularına cevap verecek tarzda bahseder. Bir başka deyişle, Kur'an "ne" ve "nasıl"dan cüz'î de olsa bahsetse bile "neden" ve "niçin" sorularını okuyucunun zihninde cevapsız bırakmaz. Zâriyat suresindeki "*Göğü kudretimizle biz kurduk ve biz onu genişletmekteyiz*"¹⁹ mealindeki ayet okunduğunda okuyucunun aklına kainat niçin genişliyor diye bir soru takılmaz. Aynı şekilde Hadîd suresinin "... *Bir demiri indirdik ki onda büyük bir güç ve insanlar için yararlar vardır.*"²⁰ anlamındaki ayeti okunduğunda demirin yıldızlardan yere ne için indirildiği, ve Yâsîn suresinin "*Güneş kendisine ait yerleşik bir düzene göre (yörüngesinde) cereyan eder. Bu, çok güçlü ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir*"²¹ ayeti okunduğunda Güneş'in neden hiç durmadan hareket halinde olduğunu açıkça anlar. Cereyan anlamındaki Arapça "*Tecrî*" kelimesi özenle seçilmiştir ki zahiri ve gerçek, görünen ve görünmeyen, bilimsel araştırmalar neticesinde ortaya çıkarılmış Güneş'in tüm hareket ve faaliyetlerini ifade etmektedir.²² Buna çekirdeğinde termostat gibi çalışan nükleer enerji üretimi de dahildir. Örneklerini verdiğimiz bu ayetlerden açıkça anlaşılmaktadır ki, gözlemlerle ve deneylerle elde edilebilecek objektif bilgilere ait detaylar insanlara bırakılmıştır. Bu da anlaşılır bir durumdur. Çünkü "nasıl"a cevap niteliğindeki objektif bilimsel bilgiler özgündür, insandan insana, medeniyetten medeniyete

¹⁹ ez-Zâriyât 51/47.

²⁰ el-Hadîd 57/25.

²¹ Yâsîn 36/38.

²² Zeki Eker, "Ve Güneş Cereyan Eder Mealindeki Ayetin Astronomi Açısından Değerlendirilmesi", *Katre* 9 (2020), 81-110.

değişmez buna karşılık aynı bilimsel bilginin insandan insana, toplumdaki topluma, ekolden ekole değişen yorumları olabilir. Yorumu yapan Müslüman ise Kur'an'a ve İslam'a göre yorum yapacaktır. Kur'an da bize objektif bilginin nasıl değerlendirilip, yorumunun nasıl yapılacağına çeşitli örneklerini sunmaktadır.

Şimdi su çevrimi (veya hidrolojik çevrim) bilgileri içinde anlatılan "yağmur niçin yağar?" sorusu Kur'an'da nasıl cevaplanmıştır ona bakalım. Enam Suresi, 99'ncü ayet:

"Gökten su indiren O'dur. (Buyurdu ki:) İşte biz her çeşit bitkiyi onunla bitirdik. O bitkiden de, kendisinden üst üste binmiş taneler bitireceğimiz bir yeşil bitki, hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar, üzüm bağları, zeytin ve nar bahçeleri meydana getirdik; birbirine benzeyeni var, benzemeyeni var. Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman her birinin meyvesine bakın! Kuşkusuz bütün bunlarda inanan bir topluluk için ibretler vardır."

Bu ayete göre yağmur sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde tesadüfi bir doğa olayı değildir; Allah'ın dilemesiyle, yeryüzünde insan ve hayvanların hayatlarını sürdürmesi, hatta hayatlarından lezzet almaları, çeşit çeşit bitkilerin topraktan çıkartılması, yeşermesi, meyve vermesi yağmura bağlıdır. Bu yüzden yağmur rahmettir. Yağmur'un özünde veya yağmur bahsinin geçtiği su çevriminde insanlara ve müslümanlara faydalı olma iradesi ve kabiliyeti olmadığına göre ve insanlara çeşit çeşit hizmetler, faydalar getirdiği de gözleniyorsa, bu ne yağmurun kendine ne de su çevrimine atfedilebilir; su çevrimini biyolojik canlılara hizmet etsin diye yaratan ve kontrol eden Allah'tandır denebilir. Unutulmasın ki, sebebi de müsebbebi de yaratan Allah'tır.

Şimdi, sürekli değişim ve hareket halinde, yer yer çarpışmalı, kainatın büyük ölçekli yapısı hakkında Kur'an ne diyor ona bakalım. Kur'an'ın indiği yıllarda henüz galaksi, galaksi kümesi, kümelerin kümelenmesi gibi kavramlar olmadığını da hatırlayalım. Ancak son zamanlarda, son yüzyıl içinde bu objektif, yani gözleme dayalı bilgilerin, insanlığa açıldığını söyleyebiliriz. Allah yarattığı evreni ve onu nasıl yapılandırdığını bilir; ne var ki bu gerçekleri anlama kabiliyetine henüz ulaşmamış insanlara bunlardan bahsetmesi de uygun değildir. Buna rağmen, bu tür bilgilerin Kur'an'da nasıl yorumlanacağına, yani

evrenin büyük ölçekteki yapısı ve davranışı ile ilgili “neden” “niçin” sorularına cevap niteliğinde açık seçik örnekler bulmak ve göstermek mümkündür. Aşağıda Hac suresinin 18. ayeti sadece bir örnektir:

“Görmez misin göklerde ve yeryüzünde bulunanlar; güneş, ay, yıldızlar; dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu hep O’na secde etmektedir! Niceleri de azabı hak etmiştir. Allah’ın hakir kıldığı kimseyi onurlandırabilecek birisi yoktur. Kuşkusuz Allah dilediğini yapar.”

Secde etmek emre itaat etmek anlamında düşünülürse, ayette insanların bazıları secde etmese de, evrende o gün için bilinen en büyük cisimlerin bile Allah’a secde ettiği, yani verilmiş emre uyduğu söylenmektedir. Bundan da şöyle bir anlam çıkartılabilir: Emre uyanlar bilinçli varlıklar olmadıklarına göre, bilseler de bilmeseler de Allah onları belli bir görev için hizmet ettirmektedir. Güneş ve Ay’ın bir görevi yeryüzünde yaratılmış hayata hizmet etmektir. Ayetin indiği günlerde henüz galaksi ve evrenin büyük ölçekli yapısı bilinmediğinden yıldızlardan sonra yeryüzünde insanların gözleri ile gördükleri büyük cisimlerden söz edilmiş. Bugün bu ayet okunduğunda sadece güneş, ay ve yıldızlar değil, galaksiler, galaksi kümeleri, galaksi süper kümelerini de ekleyip evrenin büyük ölçekli yapısının dahi Allah’ın emri ile şekillenmiş olduğunu düşünüp, bu yüzden sözü edilen bütün büyük gök cisimlerinin Allah’ın emrine itaat ettiğini söyleyebiliriz.

Allah, şuursuz varlıkları emrine itaat ettirmektedir. Bunun açık delili gözler önündedir: Eğer evren bu şekilde yapılanmamış olsaydı, yani galaksiler ve galaksi kümeleri olmasaydı, yıldız teşekkülü, dolayısıyla, elementlerin üretimi olmayacak ve neticede biyolojik hayat ortaya çıkmayacaktı. İradesi, düşünme yetisi, kendi kendini değiştirme ve hareket kabiliyeti olmayan kainattaki bütün gök cisimlerinin (evrenin bir köşesinde) yeryüzü gibi bir yerde hayatın yaratılması ve sürdürülmesi yönünde hareket ettikleri görülmektedir. Bilinç ve irade gerektiren fillerin bilinçsiz iradesiz varlıklarda görülmesi doğrudan onları itaat ettirene işaret etmektedir. Kainatı bu haliyle gözleyen akli başında bilinçli bir gözlemcinin onları böyle itaat ettiren her şeyi bilen, her şeye gücü yeten biri var demekten başka seçeneği yoktur. Çünkü bilinçsiz varlıklardan bilinçli hareket etmeleri beklenmez. İnsanlara akıl ve muhakeme etme kabiliyeti ile iradesini kısmen gerçekleştirebilme kabiliyeti

verilmiş, bu yüzden onlar için imtihan açılmış. Sadece Allah'ı bilip tanıyan insanların itaat ettiğini, kainattaki kurulu düzene karşı çıkan, itaat etmeyenlerin ise hakir olduğunu bu ayet söylemektedir.

Özetlersek, Kur'an'da objektif bilimsel bilginin detaylı tasvirini görmüyoruz, ama kainata ve parçalarına (objektif bilimsel bilgilere) kısaca atıf yaparak, su çevrimi ve evrenin büyük ölçekli yapısı örneklerinde görüldüğü gibi, insanların zihinlerinde belirebilecek "neden" "niçin" ile ilgili soruların cevaplarını veya daha bu tarz sorular akla gelmeden açıklamalarının yapıldığını görüyoruz. Bu nedenle Kur'an için objektif bilimsel bilginin yorumlanmasını emsalleri/örnekleri ile ders veren, mantık çerçevesinde düşünen herkes ve özellikle müslümanlar için bir rehber kitap olduğunu söyleyebiliriz.

5. Risale-i Nur'dan Örnekler

Kur'an'ın çağdaş tefsiri olması özelliğinden olsa gerektir, objektif bilimsel bilginin yorumlanması konusunda Risale-i Nur'da da aynı usul ve yöntemi, hatta aynı özelliği görüyoruz. Tipik bir örnek olması açısından, su çevrimi ve niçin yağmur yağar konusunda, *Âyetü'l-Kübrâ* risalesinden alınan şu paragrafa bakıyoruz:

*"Atılmış pamuk gibi bu câmid, şuursuz bulut elbette bizleri bilmez ve bize acıyıp imdadımıza kendi kendine koşmaz ve emirsiz meydana çıkmaz ve gizlenmez. Belki gayet kadîr ve rahîm bir kumandanın emriyle hareket eder ki, bir iz bırakmadan gizlenir ve defâten meydana çıkar, iş başına geçer. Ve gayet faal ve müteâl ve gayet cilveli ve haşmetli bir Sultanın fermanıya ve kuvvetiyle vakit be vakit cevâ âlemini doldurup boşaltır ve mütemediyen hikmetle yazar ve paydosla bozar tahtasına ve mahv ve ispat levhasına ve haşir ve kıyamet suretine çevirir. Ve gayet lütuflûkâr ve ihsanperver ve gayet keremkâr ve rubûbiyetperver bir Hâkim-i Müdebbirin tedbiriyle rüzgâra biner ve dağlar gibi yağmur hazinelerini bindirir, muhtaç olan yerlere yetişir. Güya onlara acıyıp ağlayarak, gözyaşlarıyla onları çiçeklerle güldürür, güneşin şiddet-i ateşini serinlendirir ve sünger gibi bahçelerine su serper ve zemin yüzünü yıkar, temizler."*²³

²³ Bediüzzaman Said Nursî, *Ayet-ül Kübrâ* (İstanbul: Envâr Neşriyat, 1992), 26-27; a.mlf., *Lem'alar*, 134.

Kısaca bu paragraf, nasıl yağmur yağar, su çevrimi nasıl çalışır, damlalar nasıl ortaya çıkar ile ilgili değil, niçin yağmur yağar sorusunun cevabı olarak cansız, şuursuz bulutun, şuurlu gibi davrandığı, bu yüzden yağmur yağmasının arkasındaki gerçek sebebin, bir bakıma zahiri sebepler arkasında gizlenmiş gerçek sebebin, kadîr, rahîm, faâl, müteâl, cilveli, haşmetli, gücü her şeye yeten, lütufkâr, ihsanperver bir Hakîm-i Müdebbir'in tedbiri ve istemesiyle olduğunu anlatmaktadır. Bulut ve rüzgârın insanların ihtiyacını bilmesi, onlara acıması, şefkat etmesi ve insanlara hizmet gayesiyle hareket etmesi düşünülemediği için rüzgârı ve bulutu bu hizmet için su çevrimi içinde görevlendiren bir Allah'ın emriyle yağmurun yağdığı ve kısaca "yağmur rahmettir" in açıklamasını görüyoruz. Evrenin büyük ölçekteki yapısı örneğine gelince, aynı kitap ve aynı risalenin bir başka paragrafında kainattan hâlikını soran bir seyyah'ın gördüklerini anlatması gibi:

*"Bir kısmı arzımızdan bin defa büyük ve o büyüklerden bir kısmı top güllésinden yetmiş derece sür'atli yüz binler ecrâm-ı semâviyeyi direksiz, düşürmeden durduran ve **birbirine çarpmadan fevkalhad çabuk ve beraber gezdiren**; yağsız, söndürmeden mütemadiyen o hadsiz lâmbaları yandıran ve hiçbir gürültü ve ihtilâl çıkartmadan o nihayetsiz büyük kütleleri idare eden ve güneş ve kamerin vazifeleri gibi, hiç isyan ettirmeden **o pek büyük mahlûkları vazifelerle çalıştıran** ve iki kutbun dairesindeki hesap rakamlarına sıkışmayan bir nihayetsiz uzaklık içinde, aynı zamanda, aynı kuvvet ve aynı tarz ve aynı sikke-i fitrat ve aynı surette, beraber, noksansız tasarruf eden ve o pek büyük mütecaviz kuvvetleri taşıyanları, tecavüz ettirmeden kanununa itaat ettiren ..."*²⁴

Bu paragraf da aynı şekilde evrenin büyük ölçekteki yapısı hakkında "neden böyle" "niçin böyle" sorularını okuyucunun aklına getirmeden, nasılı merak edenler için kısmen hatırlatmalar yaparak görünenin arkasındaki gerçeği, varlığın hakikatini anlatmaktadır. Kur'an'da olduğu gibi, nasıl ile ilgili objektif bilginin uzun ve sıkıcı, bazı durumlarda anlaşılması zor detaylarını atlayarak asıl hedefinin en çok merak edilen "niçin" ve "neden"e konsantre olduğu açıkça görülmektedir. Bilgi olmadan, açıklama da olmaz, yorum da olmaz.

²⁴ a.mlf., *Ayet-ül Kübrâ*, 22-23; Nursi, *Lem'alar*, 132.

“Nasıl” ile ilgili bilgilerin, Risale-i Nur’da Kur’an ayetlerine göre fazla olması onun tefsir olma özelliğindedir. *Ayet-ül Kübra* risalesinin otuzlu yılların ortalarında yazıldığı düşünülürse, o yıllarda bu günkü anlamda galaksi kavramının astrofizikçiler arasında henüz tanımlandığını hatırlayalım. Beiüzzaman’ın iftiralar nedeniyle o yıllarda mahkemelerde hapis durumunda bir yandan müdafaasını hazırlarken bir yandan *Meyve Risalesi*, *Ayet-ül Kübra* gibi risalelerin telifi ile meşguldür. Astrofiziği o yıllardaki yeni bilgileri işitmemiş, işitse de dikkat etmemiş olması beklenen bir durumdur. Ancak bu paragrafta öylesi şeyler söyleniyor ki, sanki kainatın büyük ölçekli yapısı görülmüş, oralar dolaşmış gibi bahsediliyor. Bu da okuyucunun zihnini bulandırmadan, henüz tanımlanmış bilimsel kavramlarla aklı meşgul etmeden yapılıyor. Şimdi kalın punto ile yazılan **“birbirine çarpmadan fevkalhad çabuk ve beraber gezdiren”** ifadesine dikkat edelim, yıldız demiyor ecram-ı semaviye diyor. Ecram-ı semaviye gök cisimleri demektir. Açıkça ifade etmeden galaksilerden bahsediyor. Yoksa yıldızlar demekle yetinilebilirdi. Evet yıldızların birbirine çarpma özelliği vardır. Galaksimiz Samanyolu içinde dört yüz milyar yıldız olduğu tahmin edilmektedir; hepsi de sınırlı alan içinde hareketli olduğu halde çarpışmazlar. Buna bir de **beraber çabuk gezdiren** ifadesini eklersek, Samanyolu içindeki ve bir başka galaksideki yıldızları tasvir etmenin en kısa, en veciz, en anlamlı ifadesini görüyoruz. Gemi güvertesinde hareket eden insanlar çarpışmıyorlar. Denizde başka gemiler var, onlar da çarpışmazlar. Çünkü gemileri çarptırmayan kaptanları var. Galaksileri gemi gibi düşünelim, yıldızları da güvertelerinde gezinip çarpışmayan insanlara benzetelim. Burada, gemilerin çarpışmamasından daha acayip, daha garip, daha heyecanlı bir durum var. Galaksiler çarpışıyor, ama içindeki yıldızlar çarpışmıyor anlamında Bediüzzaman **“birbirine çarpmadan fevkalhad çabuk ve beraber gezdiren”** diye resmi özetlemiştir. Ayrıca, yukarıda alıntılanan paragraf içinde **“o pek büyük mahlûkları vazifelerle çalıştıran”** ifadesi de galaksilerin ve galaksi kümelerinin hatta galaksi süper kümelerinin vazifeli olduklarını söylüyor. Bu vazifelerin de ne olduğunu (kovanda arıların muhafazası gibi, element üreten yıldızları korumak ve yıldız teşekkülünün ve evrimin devamını sağlamak, bu sayede hayata gerekli elementlerin üretimini garanti altına almak) yukarıda ifade etmiştik.

Objektif bilimsel bilginin Müslüman bilginler tarafından nasıl ele alınıp nasıl işlenmesi ve değerlendirilmesi konusu Risale-i Nur'da "Onbirinci Söz" Risalesinde evrenin bir analogi ile çok hazineleri, çeşit çeşit mücevherleri, maharetleri, sanatları, ilmi ve gücü olan bir Sultan'ın yaptırdığı saraya benzetilerek somutlaştırılmış, bir bakıma özetlenmiştir. Sultan bir kısım bilim adamlarını çağırıp onları misafirleri için süslediği, her tarafını muhteşem sanatlarla donattığı, çeşit çeşit ikramlarını cömertçe ortaya koyduğu sarayına davet etmiştir. Onlardan saray içinde olup bitenleri gözleyip bir rapor yazmalarını ister. Rapor yazanlar iki gruba ayrılmıştır. Onlardan bir kısmı, sarayın özenle yakın bir zamanda yaptırıldığını göz ardı edip, sanki hep varmış ve yapılmamış gibi, sadece kolonları, duvarları, pencereleri, temelleri hangi maddeden yapılmış, kaç odası var, eni boyu yüksekliği gibi şeylerden bahsedip, sarayın hangi amaçlar için yaptırıldığından, hangi amaçlarla kullanıldığından, içinde hangi sanatların olduğundan, ne kadar kıymetli olduğundan bahsetmeden raporları yazarlar ve teslim ederler. Kısacası bu raporda saraydan bahseden objektif bilimsel bilgiler dışında başka hiç bir şey yoktur. Yorum yapılmamıştır. Oysa Sultan, sarayın yapılış amacından, içindeki sanatlardan, yapımında istifade edilen bilimlerden bahsedilmesini istemiştir. Selimiye Camii'nin sanatından ve sanatkârından bahsetmeden, sadece şeklinden ve malzemelerden bahsetmek gibi. Ancak, temel, objektif bilgilerle birlikte yorumların eklenmesiyle rapor amacına ulaşabilir, hem Sultan hem okuyanlar tarafından rapor kıymetli hale gelir. Aksi takdirde, yorumsuz objektif bilgi veya yanlış yorumlanmış yorumların kıymet-i harbiyesi yoktur. "Nasıl" sorularının araştırılmasıyla ortaya konmuş objektif bilimsel bilgi, ancak ve ancak doğru yorumlandığı ve kullanıldığı takdirde kıymetlidir.

Sonuç

Objektif bilimsel bilgi, kullanılmaya ve yorumlanmaya hazır herkesin aynı şekilde anlayabileceği sade ve temel ifadelerdir. Her kültür, her medeniyet onu kendi bilim anlayışı ile yorumlama ve bu yorum çerçevesinde insanlık menfaati için kullanma hakkına sahiptir. Bilinçli-bilinçsiz ateist düşüncelere destek veren yorumları veya tek düze bir kullanma tarzını bir medeniyetin diğerlerine empoze etme ve zorla kabul ettirme hakkı yoktur ve olamaz. Her zaman medeniyetler arası etkileşimler, farklı kültürleri temsil eden bilim adamları arasında iletişim, bilgi alış verişi vardır ve olmalıdır. Bu etkileşimler

ve fikir alış-verişleri, düşünce veya ifade hürriyeti çerçevesinde kalırsa kıymetlidir. İnsanlık hür iradeli demokratik tartışmalar sonrasında bilimden en iyi istifade edebilir. Aksi takdirde, fayda şöyle dursun, insanlığın çok büyük tehlikelerle karşı karşıya gelme ihtimali vardır; nükleer savaş, çevre kirliliği veya bilimsel bilgilerin ve bu bilgiler ile üretilen teknolojinin güçlü egoist ülkeler tarafından yoksul masum ülkelerin doğal kaynaklarını çalmada kullanması gibi. Bilim ve bilimsel bilgi insanlığın en kıymetli hazinesidir; bu yüzden o, sadece mümkün olduğunca istisnasız, atalarından kalan mirasa sahip çıkma hakkı olan her bir bireyin faydasına kullanılması gerekir.

Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği bir hadise göre Peygamberimiz (s.a.v.) "*Faydasız ilimden Allah'a sığınırım*"²⁵ diye dua etmiştir. Buna benzer daha birçok hadis mevcuttur. Tıp, mühendislik, ziraat bilimleri gibi uygulamalı bilimlerin faydasını anlamak mümkündür. Ama, sadece bilgidan ibaret olan temel bilimlerin faydası nedir? Örneğin, Güneş'in veya bir galaksinin içyapısını bilmenin veya galaksi kümeleri ve evrenin nasıl şekillendiğini bilmenin ne faydası var? Evrenin genişlediğini öğrenmenin ne faydası olabilir? Hidrolojik çevrimin (su çevrimi) nasıl çalıştığını anlamakta ne gibi faydalar vardır? Sadece bilgi içeren saf bilimin merak gidermekten başka faydası olabilir mi?

Bu çalışmada incelenen su çevrimi ve evrenin büyük ölçekteki yapısı örneklerinden anlaşıldığı gibi, bu tür bilgilerin faydası, anahtar sorular ile ipuçlarını yakalayıp "neden" ve "niçin"lere cevap bulduktan sonra, yani objektif saf bilginin doğru bir yorumunun yapılmasından sonra ortaya çıkmaktadır. Ancak bu sayede, ezel ve ebedin sahibi yüce Yaradan'ın ne kadar merhametli, ne kadar şefkatli, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen ve en mükemmel şekilde en küçük detayları unutmadan organize eden olduğu anlaşılmaktadır. Yorumun doğru yapılması objektif bilginin kendisi kadar önem arz etmektedir. Aksi takdirde, sadece merakı gidermek içinmiş gibi görünen temel bilimler faydasız, hatta zararlı (inancı zayıflatması) gibi görülecektir. Uygulamalı bilimler de böyledir. İnsanlığın faydasına kullanılmadıkları takdirde insanlığın zararına kullanılma ihtimalleri oraya çıkar.

---

²⁵ Tirmizî, "Da'avât", 68.

Yorumların faydasına dikkat çeken diğer bir hadis “İlim (hikmet) Müslümanın yitik malıdır, bulunduğu yerde alınmalıdır”²⁶ hadisidir. Arapça “hikmet (حكمة)” kelimesi İslam medeniyetinde “felsefe” kelimesi yerine kullanılan kelimedir. Yorumlanmış bilgi anlamında olabileceği gibi, bilgiyi en iyi şekilde değerlendirme, irdeleme ve en doğru anlamını araştırıp en tutarlı sonucu çıkarma anlamında da kullanılmaktadır. Bu hadis yorumlanmış bilimsel bilginin çok kıymetli olduğunu, aynı bilgi farklı medeniyetlerde farklı yorumlanabileceği için, bu evren makinesinin (içindeki en küçük hareketli parçaları ile birlikte) “nasıl” ve “niçin” çalıştığı ile ilgili özellikle İslam’a uygun yorumların kaybedilmesi göze alınamayan eşya kadar kıymetli olduğunu anlatmaktadır. Yorum, usulüne uygun ve doğru yapıldıysa, bu hadise göre, en az ilk yorumlanmamış saf bilgi kadar, hatta daha kıymetli olduğunu vurgulanmaktadır. Bu hadisin farklı bir yaklaşımla henüz yorumlanmamış veya ilk ifade edenler tarafından yanlış yorumlanmış bilimsel bilgilerin değersiz veya daha az değerli diye reddedilmesi, yasaklanması gerektiği şeklinde yorumlanması doğru olmaz, İslam bilim anlayışına da uygun düşmez.

Objektif bilimsel bilginin Kur’an ve Risale-i Nur külliyyatı penceresinden görülen en doğru konumu, yani konumlandırılması gereken yeri anlayabilmek için “İlim Çin’de de olsa git öğren”²⁷ hadisinin de göz önünde bulundurulması gerekir. Öncelikle bu hadiste, “hikmet” yerine “ilim” kelimesinin tercih edildiğine dikkat edelim. Önceki hadisten farklı olarak bu hadiste, yorumlanmış veya yorumlanmamış, her çeşitten bilginin kıymetli olduğuna vurgu yapılmaktadır. Allah’ın en sevgili kulu, iki cihan serveri Peygamberimiz Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Çin’den gelecek veya Çin’de öğrenilecek bilginin Çin inançları ile kirlenmiş olabileceğini düşünmeden bu tavsiyeyi yaptığını düşünemeyiz. Bu yüzden bu hadisin değerlendirilmesi iki türlü olabilir: Birincisi on dört asır ve öncesinde İslam diyarları dışında seyahat etmenin zorluğunu düşünüp, ne kadar zorlu olursa olsun, hatta Çin’e gitmek kadar zor bile olsa Müslümanlara bilimsel bilginin öğrenilmesi açıkça emredilmektedir. İkincisi, diğer kültürlerden İslam’a gelecek veya getirilecek bilimsel bilgi İslam inancına uygun olmayacak şekilde kirlenmiş olsa bile, bir Müslüman onu reddetmemeli anlamındadır. Tahminim o dur ki, Müslümanlar sekizinci

²⁶ Tirmizî, “İlim” 19; İbn Mâce, “Zühd”, 17.

²⁷ Suyutî, *el-Câmi’u’s-Sağîr*, 1/310.

yüzyılda Helen ve Greek medeniyeti ile karşılaştıklarında, tereddüt etmeden Antik Yunan klasiklerini, İslam düşüncesine uygun hale getirerek veya getirilmek üzere tercümeyle başladılar. İnançlarının bozulabileceği, imanlarının zayıflayabileceği, İslam'a yabancı bu fikirlerden etkilenebilecekleri akıllarına gelmedi; bu konuda tedbirsizdiler diye düşünmek de doğru değildir. Demek ki o dönem Müslümanların sadakatlerinden, imanlarından, böylesi etkilere maruz kalabileceklerinden başta Peygamberimiz (s.a.v.) olmak üzere hiç kimse şüphe etmemiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) bilimsel bilgilerin nasıl tercüme edileceği, nasıl kabul edileceği konusunda onlara güvendiği açıkça görülmektedir.

Müslümana duyulan benzer bir güveni, Kastamonu'da Bediüzzaman'ı ziyarete gelen lise talebelerine söylediği "Sizin okuduğunuz fenlerden her fen, kendi lisân-ı mahsusuyla, mütemâdiyen Allah'tan bahsedip, Hâlik tanıttırıyorlar. Muallimleri değil, onları dinleyiniz" cümlelerde görüyoruz. Burada dikkatli analiz etmemiz gereken husus, "Mulalimleri değil onları dinleyiniz" cümlesidir. Yani bu cümle Muallimleri dinlemeyin, sınıfa gitmeyin, gitseniz de dersleri dinlemeyin anlamında kullanılmamış, aksine sınıfa gidin dersleri dinleyin, anlatılanlar İslam'a uygun olmasa bile, siz onları uygun şekilde yorumlayabilirsiniz, bu konuda sizden şüphe etmiyorum, anlamında söylenmiş olup, bu talebelerin nasıl yorum yapacaklarını örnekleri ile izah etmiştir.

Farklı bilim dalları için, hangi bilimsel bilgilerin nasıl yorumlanacağı konusunda örnekler *Meyve Risalesi'*nden *Altıncı Mesele'*de²⁸ izah edilmiştir. Benzer örnekler, böylesine açık olmasa da Risale-i Nur Külliyyatı'nın farklı kitaplarına farklı ifade tarzları ile dağılmış durumdadır. İlk Müslümanlar gözlem ve deney ile elde ettikleri bilgilerin nasıl yorumlanacağını örneklerini sadece Kur'an'da gördü. Bugün artık, benzeri örneklere Risale-i Nur ve benzeri tefsirlerde, çağımızda ve daha önceki çağlarda yaşamış Müslümanların tecrübelerine dayanan İslam literatüründe çok sayıda örneklerini görmemiz mümkün hale gelmiştir.

Peygamberimiz (s.a.v.) ve ilk Müslümanlar arasında objektif bilimsel bilgi olmadan yorumunun da yapılamayacağı gayet aşikâr idi. Dolayısıyla, yabancı inançlarla kirlenmiş olsa bile kainat ve işleyişi hakkındaki bilgiler

---

²⁸ Nursi, *Sözler*, 172.

Müslümanlar için paha biçilemez bir hazinedir. Hikmeti öne çıkaran, yorumlanmış bilgiye dikkat çeken “İlim (hikmet) Müslüman’ın yitik malıdır, bulunduğu yerde alınmalıdır” hadisi ile bilimsel bilginin özüne dikkat çeken “İlim Çin’de de olsa git öğren” hadisi çelişkili değildir. Aksine her iki hadis bir birini takviye etmektedir ve birlikte İslam bilim anlayışını, yanlış anlamaya meydan vermeden, anlaşılır bir şekilde ortaya koymaktadırlar.

Kaynakça

- Eker, Zeki. “Ve Güneş Cereyan Eder Mealindeki Ayetin Astronomi Açısından Değerlendirilmesi”. *Katre* 9 (2020), 81-110.
- Feyarabend, Paul. *Bilim Kilisesi*. çev. Cevdet Cerit. İstanbul: Pınar Yayınları, 1991.
- Hawkings, W. Stephen. *A Brief History of Time from the Big Bang to Black Holes*. London: Bantam Press, 1988.
- Hubble, Edwin. *Communications from Mount Wilson Observatory to the National Academy of sciences* (1929), No: 105.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Koupelis, Theo. “Kütleçekim Yasası ve Modern Astronominin Yükselişi”. *Evreni Anlama Serüveni*. çev. Zeki Eker. İstanbul: Nobel Yayınları, 2017, 69 – 94.
- Koupelis, Theo. “Gökadaların Çeşitliliği”. *Evreni Anlama Serüveni*. çev. Esin Soydugan. İstanbul: Nobel Yayınları, 2017, 473 – 511.
- Koupelis, Theo. “Samanyolu Gökadası”. *Evreni Anlama Serüveni*. çev. Serap Ak. İstanbul: Nobel Yayınları, 2017, 447 – 472.
- Nursî, Bediüzzaman Said. *Ayet-ül Kübrâ*. İstanbul: Envâr Neşriyat, 1992.
- Nursî, Bediüzzaman Said. *Lem’alar*. İstanbul: RNK Neşriyat, 2013.
- Nursî, Bediüzzaman Said. *Sözler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- Nursî, Bediüzzaman Said. *Şualar*. İstanbul: RNK Neşriyat, 2013.

- Ward, Peter D. and Brownlee, Donald. *Rare Earth: Why Complex Life is Uncommon in the Universe*. New York: Copernicus Books, 2003.
- Popkin, Rischard, H. & Stroll, Avrum. *Philosophy Made Simple*. New York: Broadway Books, 1921.
- Rayden, Barbara. *Introduction to Cosmology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Sandberg, A. vd. "Dissolving the Fermi Paradox". *Submitted to Proceedings of the Royal Society of London A; 4 supplements* (2018), 1-19. <https://arxiv.org/abs/1806.02404> (August 18. 2021)
- Schellenberger, G., David, L., O'Sullivan, E., Vrtilek, J. M., Haines, C. & P. vd. "Forming one of the most massive objects in the Universe: The quadruple merger in Abell 1758", *Astrophysical Journal* 882 (2019), 59-78
- Suyutî, Celaledin. *el-Câmi'u's-Sağîr*. çev. Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2017.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.